

P. G. FΟΥΥΑΣ, **Christianity and Mystery Religions in Conflict**, Athens 1968, σσ. 173.

Ἡ ἀνωτέρω ἐργασία ἀποτελεῖ διδασκορικὴν διατριβὴν τοῦ κ. Π. Φούγια ὑποβληθεῖσαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Manchester τὸν Ἰούλιον τοῦ 1965. Ἀντικείμενον τῆς διατριβῆς αὐτῆς εἶναι ἡ ἐρευνα καὶ μελέτη τῶν μαρτυριῶν (testimonia) τῶν εὑρισκομένων εἰς τὰ κείμενα τῶν χριστιανῶν ἀπολογητῶν σχετικῶς μετὰς παγανιστικὰς μυστηριακὰς τελετουργίας, αἵτινες ἐξηκολούθουν νὰ ὑφίστανται καὶ κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνας.

Εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον (σσ. 27—57) ἐξετάζονται οἱ πρόωμοι χριστιανοὶ ἀπολογηταὶ καὶ αἱ συναφεῖς πηγαί. Εἰς τὸ δεύτερον (σσ. 58—71) ἐπιχειρεῖται μία ἐμπεριστατωμένη ἀνάλυσις τοῦ ἔρου «μυστήριον». Εἰς τὸ τρίτον (σσ. 72—85) παρουσιάζεται καὶ διερευνᾶται τὸ διασωθὲν γραπτὸν ὕλικόν τὸ ἀφορῶν εἰς τὴν Αἰγυπτιακὴν θρησκείαν. Τέλος εἰς τὸ τέταρτον (σσ. 86—101), τὸ πέμπτον (σσ. 102—129) καὶ ἕκτον (σσ. 130—143) μελετῶνται ἀντιστοίχως αἱ μαρτυρίαι αἱ σχετιζόμεναι μετὰ τὴν Ἀσιατικὴν, τὴν Ἑλληνικὴν καὶ Ρωμαϊκὴν θρησκευτικὴν καὶ λατρευτικὴν πραγματικότητα. Ἡ ἐργασία συνοδεύεται ὑπὸ συνοπτικῶν συμπερασμάτων κατὰ κεφάλαιον, διαφωτιστικῶν ἐπιμέτρων καὶ κατατοπιστικῶν πινάκων, ὡς καὶ ὑπὸ πλουσιωτάτης βιβλιογραφίας.

Ἡ διατριβὴ τοῦ κ. Φούγια ἀποκαλύπτει ὅτι ἡ ἰδιαιτέρα συμβολὴ τῶν χριστιανῶν ἀπολογητῶν ἐν προκειμένῳ συνίσταται κυρίως εἰς τὴν προβολὴν ἐκεῖνων εἰδικώτερον τῶν σημείων τῶν παγανιστικῶν μυστηριακῶν τελετουργιῶν, εἰς τὰ ὅποια ὑπάρχει διαφορὰ μετὰ τὸ ἀνάλογον χριστιανικὸν τελετουργικόν, γεγονόςε ὅπερ ἐπέσυρεν ἄλλωστε καὶ τὴν εὐλογον πολεμικὴν των. Εἰς τὰ γραπτὰ τῶν ἀπολογητῶν ἐπισημαίνονται πράγματι ἐκεῖνα μόνον αἱ ἰπόψεις τῶν εἰδωλολατρικῶν θρησκειῶν, αἵτινες ἀπετέλουν πρόσκομμα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον τοῦ χριστιανισμοῦ. Ὅσον ὅμως καὶ ἐὰν αἱ ἰπόψεις αὗται προβάλλονται ὑπὸ τῶν χριστιανῶν ἀπολογητῶν ἀποκλειστικῶς διὰ νὰ καταπολεμηθοῦν, δὲν παύουν νὰ εἶναι πολῦτιμοὶ μαρτυρίαι διὰ τὴν διερεύνησιν τῶν παγανιστικῶν τελετουργιῶν, αἱ ὅποια ἤσκησαν σημαντικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως καὶ ἐξελίξεως τῆς χριστιανικῆς τελετουργικῆς καὶ τῶν χριστιανικῶν μυστηρίων.

Ἡ ἐργασία τοῦ κ. Φούγια, κητηροτισμένη μετὰ ὑποδειγματικὴν ἐπιστημονικὴν μεθοδολογίαν καὶ πλήρη γνώσιν τῶν πηγῶν καὶ τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας, ἀποτελεῖ ἀξιόλογον συμβολὴν εἰς τὴν ἐρευναν τῶν παγανιστικῶν θρησκειῶν μετὰ τῶν ἀπολογητικῶν κειμένων.

Γ. ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΑΤΟΣ, δ. φ.

* *

X. Α. ΧΩΡΑ, **Παναγιώτης Παπαζαφειρόπουλος, Ἱερεὺς καὶ Σχολάρχης Βυτίνης (1819—1908)**, Ἀθήνη 1979, σσ. 150.

Ὁ ἐμβριθὴς συγγραφεὺς, γνωστὸς καὶ ἀπὸ ἄλλα παρόμοια ἔργα του, δίδει εἰς τὸ τελευταῖον ἐσχάτως κυκλοφορηθὲν βιβλίον του ἀνάγλυφον τὴν προσωπικότητα τοῦ ἱερέως καὶ σχολάρχου τῆς Βυτίνης, Παναγιώτου Παπαζαφειροπούλου.

Πηγαί τῆς ἀνωτέρω ἐρεύνης εἶναι τὸ ἀρχεῖον τοῦ Παπαζαφειροπούλου, τὸ ὅποῖον ὁ συγγραφεὺς ἠρέυνησε μετὰ ὑπομονὴν καὶ ἐπιμέλειαν, διὰ νὰ ἀντλήσῃ ἐξ αὐτοῦ τὸ πλοῦσον ὕλικόν, τὸ ὅποῖον ἀπέτέλεσε τὴν βᾶσιν τῆς συγγραφῆς.

Περαιτέρω τὸ αὐθεντικὸν αὐτὸ ὕλικόν τῶν πηγῶν πλαισιούται ὑπὸ πλείστων ἱστορικῶν στοιχείων τῆς περιόδου, κατὰ τὴν ὁποίαν ἔζησε ὁ ἱερεὺς καὶ σχολάρχης Βυτίνης Παναγιώτης Παπαζαφειρόπουλος (1819—1908), περιόδου κρίσεως καὶ πολυκυμάντου τῆς Νεοελληνικῆς Ἱστορίας.